

GEMEENTELIJKE SCHOOL- EN KINDERTUINEN

's-GRAVENHAGE

Bureau: Mient 275 - Telefoon: 33.97.01

WAT WE BUITEN ZIEN IN JANUARI EN FEBRUARI

Januari is de maand met het laagste temperatuur-gemiddelde en de kans op een wat langere vorst- of sneeuwperiode is vooral in de tweede helft van deze maand groot.

Als de plassen en meren in het binnenland met ijs bedekt zijn, zoeken alle vogels, die op en in het water hun voedsel moeten bemachtigen, de kust op. Daar kunnen we dan de meerkoeten en eenden bij massa's vinden in havenkommen en zeegaten en in Den Haag vooral ook in 't Verversingskanaal.

Vrijwel steeds zijn daar ook vogelaars te vinden, die minder ervarenen een handje willen helpen en het loont voor de grotere leerlingen zeker de moeite daar eens een kijkje te gaan nemen. Als eerste voorbeeld kiezen wij de toppereend, een vogel, waarvan kop, hals en borst zwart zijn met een glanzend groene weerschijn; de rug is wit met fijne zwarte golflijntjes, terwijl buik en zijden geheel wit zijn. Het bruine wijfje is te herkennen aan de witte vlek rond de snavelbasis. Hun broedgebied ligt in IJsland, Faroër, Scandinavië, Finland, N.-Rusland en de Oostzeestaten en zij trekken bij het overwinteren tot het Middenlandsezeengebied en Noord-Afrika.

Het is niet moeilijk om toppers te zien te krijgen: 's winters huizen ze op de meeste plassen. Is het eenmaal gaan vriezen, dan komen zij in grote groepen voor de kust en in de zeehavens. Daar kan men ze vaak gadeslaan bij het duiken. In mooi, helder water zijn zelfs de bewegingen, die zij onder water uitvoeren, waar te nemen. Een topper, die gaat duiken, begint met zijn veren plat tegen het lichaam te leggen. Daarna spreidt hij zijn staart iets uit. Plotseling wordt de kop onder water gestoken en haast tegelijkertijd volgt het lichaam, voortgestuwd door een krachtige ruk van de grote zwempoten. Deze worden

in het volgend ogenblik zijdelings boven het lichaam gedraaid; hun zwembewegingen stuwen de eend schuin omlaag. Zonder energieke pootslagen lukt het duiken niet; zo'n eend is veel lichter dan water en wanneer hij zich niet inspannt, schiet hij als een kurk naar de oppervlakte. Het aanleggen van de veren vóór het duiken heeft dan ook stellig de betekenis, dat er lucht uit het verendek geperst wordt. Het s.g. van de eend als geheel wordt daardoor groter, de opwaartse druk in het water minder hevig en de krachtsinspanning om beneden te komen hoeft niet zo aanzienlijk te zijn. Dat het onderduiken veel inspanning kost, is ook te zien aan verzwakte vogels. Zij kunnen reeds de eerste sprong niet krachtig genoeg maken, worden omhoog gedrukt en zetten met hun zwempoten tegen de lucht inplaats van tegen het water af. Dit lukt natuurlijk niet en zo blijft het met hun duiken bij een reeks mislukkende pogingen. Zulke verzwakte dieren gaan snel bergaf; uit voedselgebrek zijn zij zwak geworden en van zwakte kunnen zij het voedsel niet meer bereiken.

Maar wij keren terug naar onze gezonde duikende vogel. Met krachtige pootslagen begeeft deze zich omlaag. De lichaamsas wijst in de zwemrichting; de hals is uitgestrekt en de vleugels blijven stijf opgevouwen in de draagveren. Heeft hij de bodem bereikt dan gaat hij deze langs zigzag-lijnen afzoeken. Zijn houding is dezelfde als bij het omlaagzwemmen. Zijn snelheid is groot, zelfs vele malen groter dan bij het zwemmen aan de oppervlakte. Het eigenlijke zoekwerk geschiedt nu met de snavel. Al "slobberend" doorploegt hij het bovenste laagje van het zand. De eendensnavel is n.l. evenals die van de steltlopers heel gevoelig.

De betekenis van het slobberen is dan ook stellig, dat de vogel de eetbaarheid van allerlei voorwerpen, die hij op de bodem ontmoet, op de proef stelt. Ontdekt hij iets van zijn gading, dan stopt hij en zoekt de plaats zorgvuldig af; anders raast hij door. Eindelijk heeft hij iets gevonden. Nu houdt hij op met zijn roeibewegingen. Met de prooi in de sna-

vel komt hij even later boven, zonder er "een poot voor uit te steken", want zijn lichtheid drijft hem omhoog. Een paar flinke slikbewegingen volgen en de buit is binnen.

Wat halen de toppers van de bodem?

Schelpdieren (die met schaal en al opgeslokt worden), krabbetjes, garnalen, watertorren en visjes. Toch wordt plantenkost niet versmaad: wortels, knolletjes en knoppen worden ook verorberd. (Iets verkort naar Dr L. Tinbergen in "Vogels in hun Domein", uitgave Scheltema & Holkema, Amsterdam). Het verzwakken van de toppers bij vorst wordt in de hand gewerkt door het gedrag van de zilvermeeuwen. Herhaaldelijk zag ik, dat Zilvermeeuwen een duikende toppeer in de gaten hielden om, zodra hij boven kwam, zijn prooi af te kapen.

Vaak gebeurde dit vele malen achter elkaar en het hoeft geen betoog, dat de toppeer hierdoor snel verzwakt.

Ook zag ik in strenge winters wel, dat zilvermeeuwen voortdurend op toppers aanvielen.

Door herhaaldelijk te duiken trachtten zij zich van hun aanvallers te ontdoen; maar, uitgeput, vielen zij tenslotte toch ten prooi aan de roofzuchtige meeuwen.

In strenge winters heb ik toppers en kuifeenden thuis wel in leven gehouden door hen te voeren met brood gedrenkt in levertraan.

De kuifeend is een zwarte eend met witte onderkant en zijden; het wijfje is meer bruin en heeft ook het kuifje.

Het broedgebied komt overeen met dat van de toppeer. Ze trekken 's winters tot Noord-Afrika, Abessinië en Zuid-Azië. Hun voedsel is, evenals van de toppeer, overwegend dierlijk. Zij komen in levenswijze sterk met de toppeer overeen.

De Tafeleend is te herkennen aan de roodbruine kop, de zwarte borst en het lichtgrijze lichaam.

Het wijfje is veel grauwer dan het mannetje.

Zij zijn meer op plantaardig voedsel (water- en oeverplanten en zaden) aangewezen dan de vorige

soorten en zij krijgen het dus vooral te kwaad, als het land met bevroren sneeuw bedekt is.

Dan breekt er ook een slechte tijd aan voor de Meerkoet (zwart met witte bles) en het Waterhoentje (met rode bles).

Het waterhoentje zoekt zijn voedsel vooral aan de waterkant en in het grasland, maar hij blijft graag in de buurt van een omgeving, die dekking biedt. Schrikt hij, dan rent hij gebogen en geluidloos tussen de struiken of naar de waterkant.

Bij het zwemmen bewegen zij de kop schoksgewijs en wipt ook het staartje, waarbij telkens de witte onderkant zichtbaar wordt.

Waarschijnlijk heeft dit in de zomer betekenis als signaal voor de jongen om gemakkelijker de moeder te kunnen volgen in de schemering van de oevervegetatie.

Zij kunnen ook duiken en bij het zwemmen onder water wordt de pootbeweging ondersteund door de vleugels. De poten zien er met de lange tenen, die niet door zwemvliezen verbonden zijn, heel eigenaardig uit.

Als het grazen door bevroren sneeuw onmogelijk wordt, komen ze tot vlak bij de huizen en in zo'n winter wordt hun aantal gedecimeerd.

De jonge vogels hebben in hun eerste winter geen rode, maar een groenige bles.

De Meerkoet zoekt zijn voedsel meer in het water, waarbij hij vaak duikt.

Als de sloten met ijs bedekt zijn, graast hij ook op de weide en losse sneeuw wordt daarvoor weggekrabd. Is de sneeuw bevroren, dan sterven ze ook bij massa's. Soms zie je ze op het eind van de golfbreken in zee grazen op de wiertjes.

Meerkoet en waterhoen broeden overal in ons land, waar water is.

Aan het strand is ook het nodige te zien.

De meest opvallende vogels zijn wel de Alk en de Koet, die in hun uiterlijk aan pinguïns doen denken. Het zijn echt vogels van de open zee, die zwemmen en duiken.

Bij het zwemmen onder water doen de smalle vleugels

uitstekend dienst.

Ze voeden zich met vis, krabben, garnalen, wormen enz.

Ze komen eigenlijk alleen aan land om te broeden op rotskusten, o.a. van de Britse Eilanden.

Iedere beschikbare richel is dan met vogels bezet.

Het legsel bestaat slechts uit één ei en van een nest is vrijwel geen sprake.

Vaak zien we ze in troepjes vlak achter elkaar met snelle vleugelslag dicht over het water gaan.

Komen ze aan land, dan mankeren ze vaak iets.

Heel dikwijls raken zij in zee in een olieveld en een klein beetje olie op hun veren kan al hun dood betekenen.

Op de plaats van de olie dringt er n.l. water tussen de veren. Daardoor wordt de lucht verdreven, de vogel zakt dieper in het water en het dier koelt sterk af.

Vooral die sterke afkoeling is gevaarlijk.

Het verwijderen van de teerachtige olie gaat moeilijk en meestal blijft de vogel "lek", zodat hij, weer in zee gebracht, toch dood gaat.

In de hogere klassen, waar de leerlingen al iets van opwaartse druk gehoord hebben, is het aardig eens te wijzen op de vorm van de doorsnede van het lichaam.

Bij de meeste vogels is die doorsnede rond, maar bij de echter watervogels nadert de vorm tot een driehoek.

Doordat zij met de brede basis op het water rusten, liggen zij meer op dan in het water.

Januari is een maand van verrassingen en soms is er lenteweelde in plaats van winterbarheid.

Bij zo'n lentevlaagje kan het met de planten snel gaan, vooral, als ze op hellingen of tegen gevels staan.

Het laagstaand zonnetje verwarmt n.l. de verticale vlakken sterker dan het aardoppervlak.

In December begon dat al met de WINTERJASMIN, die gevels van huizen en schuttingen geel kleurde.

Op vorstdagen zien de bloempjes er verschrompeld

uit, maar bij het eerste beetje warmte stralen de gele klokjes weer.

Het is een heester, die afkomstig is uit China. Omstreeks Kerstmis verschijnen in de bloemenwinkels de prachtige witte Kerstrozen.

't Zijn echte Alpenplanten, die we in het wild o.a. in de Beierse Alpen en in Stiermarken kunnen vinden op stenige hellingen in niet te dicht struikgewas.

De bloemisten halen ze, als de bloemknoppen zichtbaar worden, omstreeks November, binnen en laten nu op een niet te warme plaats in bloei komen.

Buiten bloeien ze soms ook al in December, vooral als de grond niet te koud is en wat kalk bevat.

't Zijn eigenaardige bloemen, die soms wel 6 weken ononderbroken schijnen te bloeien en die zich door sneeuw noch vorst laten weerhouden.

Bekijken we zo'n bloem, dan blijken de witte bladen geen kroon- maar kelkbladeren te zijn.

Ze vallen na de bloei ook niet af, maar ze worden groen!

Binnen die witte bladeren staat een krans van "honingbakjes", de vervormde kroonbladeren! Pas daar binnen vinden we de talrijke meeldraden en de stampers.

Nu schreef ik net, dat ze zolang schijnen te bloeien en dat is waar ook.

Van echte bloei mogen we pas spreken als ook meeldraden en stempels rijp zijn en dat duurt vaak tot in Februari.

Als dan echter op warme dagen (8 à 10o C) de eerste bijen de honingbakjes bezoeken, gaan ook de meeldraden open.

Heeft de bestuiving plaats gehad dan verschrompelen de meeldraden en de witte bloem wordt groen. Daarmee is de bloei ten einde.

Een eigenaardigheid van de bloemen is nog, dat ze evenals de winter-aconiet, tijdens de bloei groeien zodat ze soms wel een middellijn van 10 cm kunnen bereiken.

't Zijn niet alleen de uitheemse planten, die in

bloei komen: ook de Hazelaar, die hier wel thuis hoort, kan in Januari al in feesttooi staan. Wij hebben helaas nog geen hazelaars genoeg om alle scholen van wat takken te voorzien, maar we planten er veel bij. Een paar hazelaartakjes, begin Januari gesneden, horen in iedere klas op een niet te warme plaats te staan. De kinderen kunnen dan zien hoe de aanvankelijk stijve lichtgekleurde meeldraadkatjes in de warmte al spoedig gaan bengelen en dan duurt het ook niet lang meer of de schubjes wijken uiteen en de meeldraden laten hun lichte stuifmeel vrij. Ondertussen zijn ook de kleine, maar bijzonder mooi roodbruine stamperbloempjes opengegaan en de kleverige stempels zitten klaar om het lichte stuifmeel uit de lucht te vangen. Bij sommige hazelaars gaan eerst de meeldraadkatjes stuiven, terwijl bij anderen juist eerst de stamperbloempjes open gaan staan. Bij de hazelaar of later bij de els is ook de gelegenheid gunstig om iets te vertellen over de windbestuiving in het voorjaar.

Aan de nog bladerloze bomen vinden we:

1. de lange bewegelijke meeldraadkatjes, die, uit een ontelbaar aantal meeldraden, bij het minste windzuchtje een overvloed van licht, glad en droog stuifmeel vrijlaten. Door Uw vragen suggestief te stellen vinden de kinderen zelf wel uit waarom er veel stuifmeel moet zijn, dat licht, glad en droog is en waarom de bloeiwijze zo bewegelijk moet zijn. De meeldraadkatjes vallen natuurlijk na de bloei af, omdat ze hun dienst gedaan hebben.

2. de korte, stijve, rechtopstaande stamperkatjes, die met hun kleverige stempels het stuifmeel uit de lucht vissen. Uit de stamperkatjes groeien de bruine hazelnoten, omgeven door een kraag van groen.

Tenslotte: de hazelaar is een magische plant. Bekend is het gebruik als wichelroede. Oorspronkelijk werd daarvoor altijd een vorktak van de hazelaar gebruikt, die in één snede van de boom werd gesneden, bij voorkeur in de nacht van St Jan. Ook bij het doen van voorspellingen en bij de z.g.

duivelsevocatie (het oproepen van boze geesten of van de duivel) in de Middeleeuwen werd gebruik gemaakt van een "tovervork", een gevorkte twijg - uit één knop ontstaan - van de hazelaar. Bij het afsnijden, dat weer in één houw met een nieuw mes moest gebeuren, moesten natuurlijk bezwerende formules uitgesproken worden, waarvan ik U helaas de tekst niet kan geven. De pelgrimsstaf werd gesneden van de hazelaar en vaak de stok, die gebruikt werd voor het hoeden van vee. Ook de staf van Mercurius zou een hazelaarstak zijn. Tenslotte was het ook een hazelaartwijg waarmee St Patrick de slangen uit Ierland verdreef. Tegenwoordig is het hout van de hazelaar weinig in tel. Het is voor timmerhout, in welke vorm ook, onbruikbaar.

Soms al in Januari, maar vrijwel zeker in Februari komen de sneeuw klokjes in bloei. Zoals bij alle voorjaarsplanten zijn er sterke individuele verschillen: op een zonnig plekje komen zij eerder boven de grond en tot bloei dan op een schaduw-plekje. Dat boven de grond komen deden de Sneeuw klokjes op gunstige plaatsen deze winter trouwens al in November. Maar het wordt toch wel Januari vóór het witte bloempje in de schede zichtbaar wordt. Dat bloempje zit in de schede op een kort en dun steeltje, maar als de temperatuur gunstig wordt, groeit dan steeltje snel en heft het bloempje boven de scheurende schede uit. Zodra dat echter gebeurd is, wordt het bloempje te zwaar voor het dunne steeltje en vrij plotseling knikt het om en gaat hangen. Als de temperatuur vlak boven de bodem 10o C wordt, wijken drie grote buitenste bloemblaadjes uiteen en op een mooie dag proberen enkele vroege bijtjes bij de hoot te komen. Bijna al die vroege bloeiërs zijn erg gevoelig voor temperatuurverschillen.

In de warme kamer gaan de crocussen wijd open staan terwijl ze in de koele gang direct weer dicht trekken. Buiten sluiten sneeuw klokjes, winteraconiet en crocus hun bloemen ook weer als de temperatuur beneden 8 à 9o C daalt.

Voor al bij zonneschijn neemt de donkere aarde veel

warmte op en straalt die warmte ook weer uit, zodat de temperatuur vlak boven de grond vaak veel hoger is dan op manshoogte. Worden de bloeiende sneeuw klokjes door vorst overvallen, dan worden ze slap en gaan liggen. Na de vorst staan ze echter weer spoedig overeind. Staan de sneeuw klokjes in de sneeuw, dan zien we bij dooi, dat de sneeuw om de planten eerder weg is dan op andere plaatsen. Mogelijk speelt hier de eigen temperatuur van de levende plant een rol.

Nadat de volken van de heide terug gekomen zijn, zo omstreeks begin September, gaat de imker zijn bijen voeren met suikerwater. De bijen nemen dit voer op, dikken het in en bergen het in de middelste raten van de kast. De cellen, waarin die suiker wordt opgeborgen, worden met een wasdekseltje gesloten. In het najaar staakt de koningin het eierleggen en als nu de koude invalt, kruipen de bijen dicht op een aan de voorzijde van de met voedsel gevulde raten en vormen daar de wintertros. Van nu af aan is volkomen rust, ook in de omgeving van de volken, geboden, want ook in de winter komen zij bij onraad naar buiten om het volk te verdedigen. Mezen maken van die eigenschap wel gebruik door lawaai te maken bij de kast. De naar buiten komende bijen vallen als prooi van de mezen. In de winter mag de imker de kast ook niet openmaken om te zien hoe het met het volk gesteld is. In het bijzonder interesseert het hem hoeveel voedsel de bijen op een bepaald ogenblik nog hebben. De bijen knagen de dekseltjes van de voorraadcellen naar behoefte af en de wasmul valt naar beneden. Omdat de bijen in het begin vóóraan op de middelste raat zitten, verhuizen ze in de loop van de winter met het openknagen der voorraadcellen mee naar achteren. Nu schuift de imker door de vlieg spleet een stuk asfalt papier op de bodemplank. Haalt hij er dit na verloop van tijd weer uit, dan kan hij aan de plaats van de wasmul op het asfalt papier zien hoever de voorraad geslonken is. Zolang de bijen in de wintertros zitten, houden ze hun ontlasting vast.

Komt er nu in Januari of Februari een dag met vrij hoge luchttemperatuur, dan verlaten de bijen de ka voor de z.g. reinigingsvlucht. Het vele licht, da door reflectie bij sneeuwval ontstaat, verleidt de bijen wel eens ontijdig uit te gaan. Door het ruime van sneeuw of door beschaduwing van het vlieggat kan de inker dit gevaar verminderen.

In een gezond volk vat de koningin in de tweede helft van Februari haar taak weer op en gaat eieren leggen, aanvankelijk slechts enkele honderden per dag; in de loop van de zomer kan dit aantal wel tot 3000 of meer per dag stijgen. Op de enkele mooie voorjaarsdagen, die Februari meestal wel telt, gaat de eerste bijen uit om honing te halen, maar het wordt wel omstreeks half Maart eer dat massaal gebeurt.

Als laatste plaatje geeft het overzichtje de bonte specht, die in de omgeving van Den Haag nergens zeldzaam is. De hele winter door kun je het hameren op de takken bij het zoeken naar voedsel horen. Volwassen insecten, larven, eieren, het is allemaal van zijn gading. Daarnaast eet hij echter ook noten en vooral zaden van naaldbomen.

Vaak is te zien hoe de specht een dennekegel in een vorktak klemt en hem dan met de harde snavel bewerkt. Dat hameren voor voedsel is heel wat anders dan de voorjaarsroffel, die een enkele keer al in Januari, maar zeker in Februari door het bos klinkt. Dit is een muzikale uiting, die te vergelijken is met de zang van andere vogels. Het geluid draagt ver en het wordt veroorzaakt doordat de specht, snel en hard hamert tegen een dorre stam die meetrilt. De groene specht, die hier ook veel voorkomt, roffelt niet, maar laat al vroeg in het voorjaar zijn harde en welluidende lach horen.

N.B. Het volgende nummer kunt U begin Maart tegemoet zien.

A.B.C. Cop. Den Haag